

PANNÓNIA KÖZÖS RÖGE

PAL'Ō BOHUŠ

*Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.*

Petőfi Sándor

Habár már akkor is léteztek olyan költői alkotások, amelyek valami teljesen ellenkezőről szóltak, az én gyermekkoromban, amikor nemzedékem egy bizonyos – legyen az akár gyermekien naiv – költészetfelfogást kezdett kialakítani, közösségünkben meglehetősen elterjedt volt az a tévhit, hogy a sík vidék – hogy ne mondjam – ökológiai és egyéb feltételei miatt nem kedvez a költői alkotó munkának. Úgy gondolták, hogy a síkság földközelségéből nem lehet azokat a magaslatokat és látóhatárokat áttekinteni, amelyek megadattak azon szerencsések számára, akik a művészetekhez „alpinista technikával” kapaszkodnak föl – a hegytetők szikrázó csúcsai fölöttük, alattuk a hasonlóképpen ihlető, félelmetes szakadékok – a szédítő magasságokban, amelyektől a derék alkotónak eláll a lélegzete.

Született síksági vagyok, ennek a sorsnak minden következményével együtt, akinek a legmagasabb hegygerinc a határt átszelő vasúti töltés – a kovakő pedig, amit errefelé csak ezeken a töltéseken láthat az ember, a természet valóságos kőcsodája –, s bevallom, magam is sokáig meg voltam győződve arról, hogy ezen az én rónaságomon kitűnően megélhet ugyan a kukorica és a búza, a búkköny, a kender és a komló, de a költészet semmi esetre sem. Hogy lenne egyébként a komló és a kender kompatibilis, hogyan lehetne összeegyeztethető a költészettel, ha arról sehol semmit nem írnak a nálam idősebbek és okosabbak. Nekik az összes alkalmas rejtett helyet ismerniük kell, ahol a költészet csírái föllelhetők. És ezek a vének természetesen ismerhetik már a költészet termelésének minden csínját-bínját. Ha tehát ők szüntelenül a bércek, a tengerek, az égi magasságok, a szerelmi bővöletek, a hazafiság, a nagyvilági metropolisok és a lelki gyötrelmek után sóhajtoznak, és mindezt egy nem régen meghódított hegyormon állva teszik, amelyről éppen hogy csak elűztek egy ott tanyázó, meghökkenő sasmadarat, akkor ezek a bölcsek bizonyára tudják, mit csinálnak, és számomra nyilvánvalónak kell lennie, hogy a költészetnek ezen az én kedves alföldemen nem jósolhatok nagy jövőt.

Most, meglett éveimben, amikor az ember már könnyebben emlékszik vissza a gyermekkorára, mint a tegnapi eseményekre, élénken felidéződik bennem bizalmam a művészeti alkotás kánonjai iránt, amelyekkel zsenge ifjúságomban találkoztam, s amelyekre ma már bizonytalanul és kételkedően tekintek. Meg voltam győződve a művészeti metropolisok tévedhetetlenségéről, abszolút többségéről, hittem, hogy csak ezekben születhet igazi költészet, amely egyaránt érthető és elfogadható világűri szárnyékunknak bármelyik szögletében. Az esztétika minden ellentmondása, rejtélye és mércéje a kritikáírás akkori hozzáértő mestereinek tolmácsolásában megoldhatónak és végleg megoldottnak látszott. De titok maradt számomra mindebben, hogy az esztétika alattomos szfinxének eme kiváló ismerői miért nem használják tudásukat a saját alkotó munkájukban, miért engedik át önzetlenül másoknak, hogy ily módon mások műalkotásait emeljék magasabbra. Ezt az önzetlenséget, melynek létezéséről nem kellett különösebben győzőgetni, szintén úgy fogtam föl, mint az alkotó munka elérhetetlen etikájának részét, amit csak annak a sok jeles elmének a közreműködésével lehet kialakítani, akik kizárólag a kevés nagyvilági metropolisban élnek.

De hát nem éppen azért mérhetetlenül szép az ifjúság, különösen azoknak, akik már benne vannak a korban, és régi hitüknek nagyon sok posztulátumát elveszítették, mert az ifjúság számítás nélkül képes hinni a szép és sokszor látszólagos igazságokban, tisztán, jóhiszeműen, hogy ne mondjam, talán naivul is? Ma sem tudok megválni attól a meggyőződésemtől, hogy a hit a költészetben (ami a kívülállónak legalábbis értelmetlen, absztrakcióban vetett hitnek tűnhet) fontos föltétele annak, hogy a költészet egyáltalán létezessen. Ez nem valami szilárd és pozitív tudás, nem tapasztalat, csak hit a költészet nemesebb céljaiban, amelyek vonzanak bennünket, hogy részt vállaljunk belőlük, akár passzívan, akár alkotóként.

Ma sem akarom kétségbe vonni, mindazon folyamatok ellenére, amelyek a művészetek demetropolizációja felé vezetnek, a világvárosok szerepét a művészeteknek és természetesen a költészetnek a fejlődési folyamatában. Eközben azonban nem tudom figyelmen kívül hagyni azt a közismert tényt, hogy néhány világirodalmi jelentőségű mű bizonyos nomád törzsek népköltészeteként jött létre, és csak később jegyezték őket föl, és helyezték el a Gutenberg-galaxisban, hogy jelezzék az emberi civilizáció nagy korszakait. Azt akarom ezzel mondani – utalva itt egyúttal a kétségtelenül világirodalmi jelentőségű népi epikákra –, hogy az értékes művészet létrejöttéhez nem kellene föltétlenül közismert világvárosok. El tudom képzelni egyébként, milyeneknek látja ezeket a mi hatalmas metropolisainkat az űrhajós, aki elég nagy távolságról szemlélhette ezt az élet vékonyka harmatával megszentelt világűri porszemecskénket. Ha csak egy kis időre is félretesszük fölényünket, könnyen el tudjuk képzelni egész földgömbünket egy egészen apró, csak a rajta lévő élet miatt jelentős

provinciaként, félreeső zugként a végtelenben. Ahogy az idő múlik, egyre valószínűbb annak a lehetősége, hogy egész földkerekségünk egy nagy kozmikus metropolissá válik, de ugyanígy akár teljesen jelentéktelen provinciává is válhat. Mindezek ellenére, úgy vélem, a tér és az idő rejtelmeiben csak tájékozatlan vidéki az ember, táskáját szorongató, bolyongó bácsika a nagyvárosban – és ez örökös bélyeg rajta, jusson bármilyen messze is törekvéseiben.

Hajlamosak vagyunk, már attól függően, hogy hol születtünk, túlértékelni a nagyvárosok előnyeit, vagy éppen mazochista áldozatkészséggel alábecsülni szülőföldünket, amely semmi esetre sem hibáztatható alkotói tehetetlenségünkért. A mai kommunikációs lehetőségek mellett, amelyek már sokszor akaratunk ellenére is megtalálnak és nyugtalanítanak bennünket információkkal, a papíríradatban, amely fojtogat bennünket, napjaink provinciája jobb megvilágításba került. Az általános rohanásban, a hajszában a sztereotip szebb jövő után, amely fenyegetően közelít felénk, lehet, hogy nosztalgianktól űzve, újra megkeressük szeretett, könnyen elfelejtett provinciánkat. De mit fogunk tenni, ha már nem találjuk ott, ahol egykor hagytuk?

Ha a vajdasági irodalomról gondolkozom, és különösen ha a költészetről, amelyet örömezt neveznék legjobb szándékkal és meggyőződéssel esetleg pannon költészetnek is, mert úgy látom, éppen a sajátos pannon térség által bír megkülönböztető jegyekkel, akkor először is a különböző nyelvi talajokból való kinövésére gondolok, és ennek a költészetnek közös, mondhatni rokon vonásaira, amelyek a nyelvi különbségek ellenére megmutatkoznak benne, azután kapcsolatára a jugoszláv irodalmak fő áramlataival, és végül a kontaktusteremtő funkciójára, a vajdasági kultúrák egyesítésében, egybeforrászásában betöltött szerepére. Nem céлом természetesen, hogy kétségbe vonjam az egyes nyelvi közösségeink költészetének különösségét, de nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy el ne mondjam itt elképzelésemet egy közös pannon költői szál létezéséről a vajdasági alkotó munkában. Úgy vélem, hogy az egész vajdasági költészetben fölismerhető, bizonyos közös pannon vonások tagadása nem tekinthető hízelgő értékelésnek erről a költészetről, inkább a sajátosságainktól való menekülésre, az önbizalom hiányára, a provincializmustól való rettegésre utalna, és talán életünk atmoszférája, színei iránti érzéketlenségre is.

Elmenekülhet-e egyáltalán egy költő alkotó munkájának eredményeiben szülőföldjétől, amely – hogy pontosan fogalmazzak – az első és talán legfontosabb művészeti hatást gyakorolta mind a beszédmódban, amelyet gyermekkorában és ifjúságában vett át vidéki szüleitől és szülőföldje közösségtől, mind a lelkialkatát, személyiségét formáló, közvetlen pszichofizikai hatások tekintetében? Eltávolodhat-e ettől valóban veszteség nélkül a költő; hátránynak tekinthetjük-e még mindig a provinciához való kötődést, és előnynek a nagyvárosi származást? Abban a meggyőződésben élek, és ezt a meggyőződést, mint maréknyi paraszat, időről időre fölszítom magamban, hogy ifjúsá-

gunk nem rejtí véka alá szociális eredetét vagy vidéki kötődéseit. És bízom abban, hogy ebbéli meggyőződésém ébren tartása nem csap át naivitásba.

Az alkotó munka többközpontúsága, amely a külföldi időszerű kulturális kommunikáció mintájára nálunk is erőteljesen fejlődik, a kultúra demetropolizációját is jelenti, és eközben a nagyvárosok szerepének csökkenése nem vezet föltétlenül az alkotás beszűküléséhez. Sőt, a provincia mostani aktivizálása új elemeket is vihet az alkotásba, legalább annyira, amennyire a provincia is különbözik metropolisától életmódjában és az alkotó munka föltételeiben. Ma-napság könnyebben találunk vidéken olyan alkotót, aki nem győzi befogadni az összes információt, amelyek mint művészt elárasztják, mint olyant, aki számára ezek ott nem elérhetőek. A vidék többé nem föltétlenül magánzárka, amelyben a művész meddő monológokat kénytelen folytatni, ezért is nem zárja ki a művészeti akció lehetőségét sem, amelynek hatásfokát vidéken ma is csak az alkotó tehetsége határozza meg.

Szívesen visszatérnék még ahhoz az állításomhoz, hogy nálunk, Vajdaságban már évtizedek óta olyan költészet jön létre, amelyet többnyelvűsége ellenére, és talán éppen ezért is, meg különösen a sok összekötő elem miatt, könnyen nevezhetnénk pannon költészetnek. Az ilyen költészet létrejötté, amely végtére is természetes ezen a pannon földön, ugyanúgy logikusan elfogadhatónak tűnik számomra, mint a többi közös sajátosság megléte például az etnográfia-ban, a népművészetben, a naiv festészetben, a népi építészetben, sőt a nép étkezésében és egyebekben is. Talán csak nem véletlen az a jelenség, hogy Vajdaság minden nemzetének és nemzetiségének népi kultúrájában ott vannak a bő gatyás férfiak, a népi táncok táncosai, legyen az kóló vagy csárdás, jellegzetes bocskorban, mellényben; hogy a parasztépítészet sok területen annyi rokon vonással bír, hogy másképp nem is nevezhetjük, csak pannonnak; hogy egyes szerb dallamokat a szlovákok sajátjukként énekelnek szlovák szöveggel stb., hogy ne soroljam tovább Vajdaság nemzeti és nemzetiségi életének számos más elemét, amelyek többszörösen egymásba fonódtak, egységesebbé téve őket a nyelvi különbségek ellenére is.

A pannóniai síksági környezet és klíma sajátosságai, amelyek még a bevándorlókból is viszonylag rövid idő alatt sík vidéki embertípust formálnak, egységes költői légkört teremtenek mind a magyar nemzetiségű költőnek, mind szlovák pályatársának. Mindannyiunk számára ugyanaz az egyetlen Tisza létezik, amely összeköti alkotó munkánkat, írjunk bár különböző nyelveken, és rétjeinek, nádasainak, szikjeinek létezését a pannóniai tágasság teszi lehetővé. Ebből a tágasságból tekintünk mi tanyáinkra és földjeinkre, kísérvük a bíbicek alacsony röptét, csodáljuk fészkeiket a réti földön, a lópaták nyomában, hallgatjuk a hullámzó búzában zengő pitypalattyot, a nádi rigó füttyét a nádasokból, ahogy messze hangzik énekük a sima vizek fölött. Hát nem egyedülálló dízlet ez, amelynek szépségét, otthonosságát nehezen tudta volna megterem-

teni költészetünk, ha nem ebben a vajdasági „provinciában” élnénk, a Pannon-tenger egykori mélyén?

Azon tűnődve, hogy mi vonz engem mint költőt Vajdasághoz, egyszerre eszembe jut egy megindító és egyben félelmetes emlék: egy tűzvész a szülőfalumban a távoli, 1927. évben. Azon a szeptemberi vasárnap délutánon öt füst ház égett egyszerre, és mivel rendkívül szeles és száraz, kora őszi idő volt, a tűz szinte robbanásszerűen ütött ki. Magasan szállt föl a füst az égbe, és a szörnyű, vérvörös lángnyelvek, mint megannyi pallos, szabdalták, mivel lángba borultak az udvarban lévő hatalmas szalmakazlak is. A tűz fölött, amelyből az izzó cserépek és a zuhanó tetőgerendák ropogása hallatszott, egy galambraj röpködött eszeveszetten; valószínűleg azok, amelyeknek fészke ott tűnt el alattuk a lán-gokban. Köröztek, újra és újra visszatérve a tűz fölé, átszelve a füstfelhőt a lán-gok észbontó tánca fölött, s időnként egy-egy közülük perzselt szárnyakkal zuhant bele az emésztő végtelenbe.

Visszagondolva minderre, próbálom fölbecsülni, fölmérni annak a köteléknek az erejét, amely nem engedte gyerekkorom galambjainak, hogy elszálljanak a halálos veszedelem közeléből, amely visszakényszerítette őket az értelmetlen halálba hívő tűz fölé. A környezet és a belőle sarjadt élet közötti kapcsolat volt ez, láthatatlan, mégis reális kapcsolat, amely kivétel nélkül jellemző minden élőlényre. Föltételezem, hogy ugyanezzel az őseredeti, sőt talán biológiai kötelékkel kötődöm én is ehhez a síksághoz, és ennek a köteléknek a legszébb, legfinomabb szálai, úgy hiszem, beletartoznak az élő, testetlen költészetbe. A megíratlanba, az érzésekbe és a kimondhatatlanba, zárta. És hinni akarom, hogy ezek a szájak az igazi, a magától sarjadt, vagyis a velünk született és mesterkéletlen költészetnek a rostjai akkor is, ha nem éppen a legidősebb és legmodernebb ez a költészet, legyenek bár ezek a minőség föltételei a nagy metropolisokban.

Nem hiszem, a művészeti alkotó munka valaha elképzelhetetlen bőségét és változatosságát látva, hogy a mai világban valami számtalan sok lehetőség lenne az epigonizmus elkerülésére, hogy ne ismételjük a már kimondott igazságokat, elhasznált metaforákat, költői formákat és tartalmakat. Arról sem vagyok éppen meggyőződve, hogy ennek elkerülésére a modernista egyensúlyozó művészet lenne a legcélravezetőbb út, ha ezért a költői szöveg elfogadhatatlan hermetizmusával kellene fizetni, amely lehetetlenné teszi a kommunikációt a befogadókkal.

A művészeti alkotó munka demetropolizációja talán esélyt adhat az ún. provinciális költészetnek, amely centrifugálisan távolodva a metropolistól a provincia legszélső pontjáig, elkerülné az epigonizmus ismétlődésláncát. Egy ilyen folyamat az irodalmi provincia kifejezést is kivonná a forgalomból, már csak azért is, mert a provincia létezését kizárólag a metropolis létezése – mint követendő példa és mint a tanítványszerep forrása – okozza, és amely nemigen

veszi ki részét a költészet új, járatlan útjainak föl kutatásából. Azt azért nem állítom, hogy az alkotó munka demetropolizációja, amely egyébként már elég széles síkon folyamatban van, föltétlenül mindjárt, első látásra föl ismerhető irodalmi újításokat hozna, de hiszem, hogy éppen ez az egyik módja annak, hogy elkerüljük az epigonizmus legdurvább formáit, és a már ismert dolgok ismételtetését.

Szabadon idézve egy részemről nagyra becsült költőt, beismerem, hogy eddig sem volt szokásom a költészet méricskélésével foglalkozni, mert sohasem éreztem magam eléggé szakavatottnak erre. Ezért nem fogok idézgetni azoknak a költőknek a verseiből, akik bizonyíthatnák meggyőződésem igazát, hogy az a költészet típus, amit joggal nevezhetnénk pannonnak, valóban létezik és fejlődik különböző nyelvi közösségekben a vajdasági síkságon. Higgyék el, valóban létezik, és ápolni, fejleszteni kell, megőrizve jellegét.

Nem hiába, csak úgy passzióból idézem ennek a rövid és igencsak rögtönzött fölszólalásomnak mottójaként Petőfi Sándor sorait Az alföld című versből. Ha tehetném, legszívesebben az egész verset fölidézném, és még sok más versét is, mindannyiunk számára elérhető, kitűnő fordításban, abban a hitben, hogy így hozhatnám önmökhöz legjobban közel e síkság számomra ideális költészetének egy példáját.

LADÁNYI István fordítása

TENGERI TÁJ, olaj